

CEFÂYİ VE ESERİ DAĞĀYIKU'L-ĤAĤĀYIK

Cefayī and His Work: Dakāyiku'l-Hakāyik

Dr. Muharrem GÜZELDİR*

ÖZET

XV. yüzyılda yaşamış olan Cefāyī'nin H. 889 / M. 1484 yılında yazmış olduğu Dağāyiku'l-Ĥakāyik Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eserdir. Manzum bir siyerdir. Kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan Cefāyī ve eseri, bu yazımızda ele alınıp incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Cefāyī, Dağāyiku'l-Ĥakāyik

ABSTRACT

Dakāyiku'l-Ĥakāyik, written in 1484 by Cefāyī who lived in the 15th century, belongs to the period of Old Anatolian Turkish. It is a biography of the Prophet Mohammad in verse. There is little information about Cefāyī but no information about his work. In this article, the author and his work are studied grammatically.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Cefāyī, Dağāyiku'l-Ĥakāyik

* Atatürk Üniversitesi, Dilmer.

A. Cefâyî'nin Hayatı:

Eski Anadolu Türkçesi üzerinde bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış, devrin Türkçesinin özellikleri ortaya konulmuş ve o dönemde yazılmış olan pek çok eser ilim alemine tanıtılmıştır. Bugün Türk Dili'nin tarihi gelişiminin en ince noktalarına kadar değerlendirilebilmesi, bu tarihi seyir içindeki bütün edebi eserlerin bilimsel çalışmaya tabi tutulması, incelenmesi, bu eserlerin birbirleriyle olan münasebetlerinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Dilimizin, edebiyatımızın, tarihimizin kısaca kültürümüzün çok önemli vesikaları olan bu eserlerin ilim aleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması bir mecburiyet arz etmektedir.

İşte bu düşünceler ışığında yazımızda, XV. yüzyılda yaşamış olan Cefâyî ve onun H. 889 / M. 1484 yılında yazmış olduğu bilinen tek eseri, Dakâyıku'l-Hakâyık hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

On beşinci yüzyılda yaşamış olan Cefâyî hakkında eski ve yeni kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Cefâyî'nin hayatı hakkında Şuarâ Tezkireleri ile Kâmüsu'l-alâm'da bilgiler mevcutsa da bunların Cefâyî'ye ait olup olmadığı şüphelidir.

Aşık Çelebi¹, Hasan Çelebi² tezkirelerinde ve Tuhfe-i hattatinde Filibeli bir Cefâyî hakkında kayıtlar vardır ama, bu on altıncı yüzyılda yaşamış olan başka bir şair olmalıdır.

Sehi, tezkiresinde³ XV. yüzyıl şairlerinden Cefâyî hakkında şu bilgileri vermektedir: “Merhum Sultan Bâyezid zamanında saray-ı amireye hoca olup anda olan oğlanlara ta'lim iderdi. Çok maârife malik ve memâlik-i nazm ana müsalik olup üslub-ı şî'ri ve kadim-i nazmı gayet güzel bilür. Bu tarikde üstad ve bu fenne sâlik olana irşâd ider kimse idi. Yaka lafzında beş dürlü mânâya delâlet ider tecnis bulup bir gazel eytmıştır.”

Hasan Çelebi Tezkiresinde⁴ ise ikinci bir Cefâyî hakkında şu bilgiler mevcuttur: Sultan Bâyezid zamanında sarây-ı saâdet hacesi idi. Nazm u şiirde

¹ Meşâ'irü'ş-Şuarâ, Aşık Çelebi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2406-365 yk. , 77b/78a.

² Hasan Çelebi Tezkiresi, Millet Kütüphanesi, Hekim Ali Paşa Nüshası, 602-340 yk. , 86a/ 86b.

³ Heşt Bihişt, Sehi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye/ 1503, 73a.

⁴ Hasan Çelebi, a.g.e.

seyyāh-ı misālîk olmagla çok maārifeye malik olmuş idi. Ammā şiirinde halāvet yoktur.”

H. 918/ M. 1512 yılında yazılan Camiünnezair’de Cefāyî’nin bazı gazellerine tesadüf edilmektedir.

Kāmusu’l-alām’da⁵ ise Cefāyî hakkında şu kayıtlar bulunmaktadır: “Bu mahlasla Sultan Bāyezid Han-ı Sani ve Sultan Selim Han-ı Kadim zamanlarında Osmanlı şuarasından iki zat bulunup biri İstanbul kadısı Sadi Çelebi’nin naib ve katibi idi, tezkirelerindeki şiirlerinde şayan-ı nakl bir şey görülmemiştir. İnan sahasında dahi bu mahlasla biri olup 901’de vefat etmiştir.

Sehi Tezkiresinde ikinci bir Cefāyî’den de bahsediliyor. Sultan Bayezid devri şairlerinden olan bu ikinci Cefāyî, Sehi’ye göre ihtiyar bir yaşta ölmüştür. Sehi’nin de onu gördüğü anlaşılmaktadır. Sehi, tezkiresinde, bu şairin saray hocalığı yaptığından söz ediyor; fakat hayatına ve nereli olduğuna dair bilgi vermiyor.

Hasan Çelebi ise Sehi tezkiresindeki bilgileri özetleyerek yazmış ve yukarıda söz ettiğimiz gibi H. 941/ M. 1534 tarihinde ölen Filibeli Cefāyî’den de ayrıca bahsetmiştir.

Sadettin Nüzhet Ergun⁶ ise; “ Bize göre Cefāyî iki değil birdir. Bayezid devrinde saray hocası olan ve ihtiyarken ölen Cefāyî, saray hocalığı eden ve 1534’de ölen Filibeli Cefāyî’dir. Hasan Çelebi Sehi’nin mübhem ifadesinden dolayı yanılmıştır.” demektedir.

Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü’nde verilen bilgi ise, iki Cefāyî hakkında tezkirelerde verilen bilgilerin birleştirilerek tek bir Cefāyî varmış gibi gösterilmesinden ibarettir.

Bütün bu bilgilerden sonra diyebiliriz ki üzerinde çalışma yaptığımız Dağāyıkū’l-Ḥağāyık adlı eserin şairi Sehi tezkiresinde ve Hasan Çelebi tezkiresinde bahsedilen ikinci Cefāyî olabilir. Kesin odur diyemiyoruz, çünkü kaynaklar Cefāyî’nin Dağāyıkū’l-Ḥağāyık adlı eserinin bulunduğu söz etmemektedir. Ayrıca Sehi tezkiresinde örnek olarak verilen ebyat ve Camiü’-nezāir’de Cefāyî’ye ait olduğu söylenen gazellerin, nazım bilgisine sahip ayrı bir şair tarafından söylenildiğini göstermektedir. Halbuki Dağāyıkū’l-Ḥağāyık’ın şairi Cefāyî’nin şairlik yönünün pek fazla mükemmel olduğu söylenemez. Bütün

⁵ Kāmusu’l-alām, Şemsettin Sami, İstanbul. 1308, cilt 3, sayfa 1822.

⁶ Türk Şairleri, Sadettin Nüzhet Ergun, cilt II, 1936, s. 915-916.

bunlar, tezkirelerde bahsedilen Cefâyî ile Dakâyıku'l-Hakâyık'ın şairi olan Cefâyî'nin aynı kişi olup olmadığı konusunda tereddüt teşkil etmektedir. Ancak, Sultan Bâyezid devrinde yaşamış olması, eserinde ona iki ve o devir sadrazamlarından Ahmet Paşa'ya da bir medhiye yazmış olması aynı kişi olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında Cefâyî hakkında şunları söylemek mümkündür: Cefâyî XV. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Nitekim eseri için düşürdüğü tarih onun XV. yüzyıl şairi olduğunu göstermektedir.

Dat u fe vü tı hisâb-ı ber-karâr
Bu kitâbuñ târîhidür âşkâr (155b / 3250)

Eserini Arapça bir nesirden istifade ederek yazdığını ifade etmektedir ki bu da Cefâyî'nin Arapça'yı iyi bildiğini göstermektedir.

Neşr-i tâzîden bunu nazm eyledüm
Tab^c kuvvet virdügince söyledüm (155b / 3248)

Alâüddin-i Rumî (D. H. 756, Ö. M. 841) adlı bir şeyhe mürid olduğunu, ilim öğrenme yolunda çok zahmet çektiğini beyan etmektedir.

Şoñra ehlu'l-lâha varmağı taleb
Eyledüm ol fenne çok çekdüm ta^c ab (28b / 562)

Çün irādât idüben oldum mürîd
Mişli bulunmadı kim oldı ferîd (29a / 574)

Kim 'Alâü'd-dîn-i Rümî'dür o merd
Zümre-i 'irfân içinde oldı ferd (29a / 575)

Eserinde, kendisinin her ne kadar şiiyi iyi bildiğini ifade etmekteyse de bazı beyitlerin veya bazı beyitlerdeki mısraların eser içinde aynen tekrar edilmesi, aruz veznine tam vakıf olamaması, onun mazın bilgisinin mükemmel olmadığını ortaya koymaktadır.

Ahmed'üñ rûhından irürgil meded
Çeşm-i dilden tâ ki ref^c ola remed (8a / 141)

Pâdişahuñ eylegil ömrine sed
Ahmed'üñ rûhından irürgil meded (156b / 3266)

İnkırâz-ı ʿâlem olunca tamâm Ey Cefâyî âhîr olmaz bu kelâm	(93a / 1926)
İnkırâz-ı âlem olunca tamâm Saltanatda eyle şâhı müstedâm	(156a / 3263)
Kâyilidür bu sözüñ ruḥü'l-emîn K'andan irür ḳalbe ilhâm-ı mübîn	(20a / 383)
Mazhar olur kenz-i maḥfiye yakîn Kâyilidür bu sözüñ ruḥü'l-emîn	(53b / 1088)
Ey ḥâtem-i risâlet ü ser-tâc-ı mürselîn Sultân-ı ʿâlî âyet ü maṭlûb-ı ʿarifân	(146a / 3041)
Ḥâḳân-ı maʿâlî râyet-i ser-tâc-ı mürselîn Sultân-ı âlî âyet ü maṭlûb-ı ʿarifân	(146a / 3043)

B. Eseri:

Cefâyî'nin bilinen tek eseri Dakâyıku'l-Hakâyık'dır. Manzum bir siyer kitabı olan bu eser, H. 889 / M. 1484 yılında yazılmıştır. Cefâyî eserinin yazılışı ile ilgili şu tarihi düşürmüştür:

Ḍat u fe vü ṭı ḥisâb-ı ber-ḳarâr
Bu kitâbuñ târiḥidür âşkâr (155b / 3251)

Eserin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü'nde K. 1782 numaralı tek nüshası vardır. Araştırmalarımıza rağmen başka bir nüshaya rastlamadık.

Kitap, kırmızı meşin kaplı olup 13x17,5 cm ebadındadır. 157 varak olan ve her varakta 11 satır bulunan eserde ta'lik yazı kullanılmıştır. Konu başlıkları, ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler kırmızı, diğer kısımlar ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Şair, eserini Arapça bir nesirden yararlanarak yazdığını şu beyitte belirtmektedir:

Neşr-i tâzîden bunu nazm eyledüm
Tab^e kuvvet virdüğince söyledüm (155b / 3248)

Cefâyî hakkında bilgi veren kaynaklarda Dağâyıku'l-Hakâyık'ın varlığından söz edilmemektedir. Bu da kaynaklardaki Cefâyî hakkındaki bilgilerin, belki de üzerinde çalışma yaptığımız eserin şairi Cefâyî ile ilgili olmamasından kaynaklanmaktadır.

Dağâyıku'l-Hakâyık 42 başlık altında toplanmış 3276 beyitten oluşmaktadır. Eser sırasıyla şu konu başlıklarını içermektedir:

1. Giriş
2. Münâcât
3. Nat I
4. Nat II
5. İkinci Münâcât ve Tevhid
6. Kitabın Yazalaşa ve Telifi
7. Şiir Hakkında
8. Sultan Bayezid ibni Muhammed Han Hakkında Medhiye
9. Sultan Bayezid Hakkında II. Medhiye
10. Vezir Ahmed Paşa Hakkında Medhiye
11. Kitaba Dair Özü ve Sözü'nün Fazileti Hakkında
12. Kitabın Yazılışının Nedenleri
13. Aşk Mertebeleri, Ehlullah Makamları
14. Allah'ın Ariflerine İnen Aşk Hakkında
15. Allah'ı Tanıma ve Hz. Muhammed'in Yaratılışı
16. Enbiya ve Evliya Ruhlarının Yaratılışı
17. Hz. Peygamber Hakkında Medhiye
18. Hz. Peygamber'in Evsafı
19. Adem Aleyhisselam'ın Yaratılışı
20. Hz. Peygamber'in Nurunun Ortaya Çıkışı
21. Hz. Peygamber'in Doğumu
22. Hz. Peygamber Hakkında II. Medhiye
23. Sözü'nün Özü ve Durumdan Faydalanma Hakkında
24. Hz. Peygamber'in Mucizeleri
25. Hz. Peygamber'in Hicreti
26. Hz. Peygamber'in Miracı
27. Hz. Peygamber'e Ait III. Medhiye
28. Hz. Peygamber'in Ümmetinin Faziletinin Mahiyeti

29. Kalbin Fazileti, Özellikleri ve İncelikleri
30. Gönülün Olgunluğu, Hidayete Erişmesi, Yeteneği ve Mertebeleri
31. Hz. Peygamber'in Bazı Vasıfları
32. İlimin Mertebeleri ve Hakikati
33. Hz. Peygamberin Hastalığı
34. Hz. Peygamber'in Vefatı
35. Hz Peygamber'in Vefatı Üzerine Söylenilen Mersiyele
a) Hz. Ebubekir'in Söylediği Mersiye
b) Hz. Ömer'in Söylediği Mersiye
c) Hz. Osman'ın Söylediği Mersiye
d) Hz. Ali'nin Söylediği Mersiye
e) Hz. Hüseyin'in Söylediği Mersiye
f) Hz. Hasan'ın Söylediği Mersiye
g) Hz. Fatıma'nın Söylediği Mersiye
h) Hz. Ayşe'nin Söylediği Mersiye
36. Hz. Peygamber'in Soyu
37. Ahir Zaman Hallerinin Önemli Özellikleri
38. Salikin Halininin Başlangıcı ve Olgunlaşmaya Girişinin Basamakları
39. Allah Nurları ve Mana Sahiplerinin Gerçeklerinin Beyanı
40. Ruhun Hastalanması, Gönülle Birlikteliği, Nefs-i Emmareye İstekli Olması, Mürşid-i Kamilin Eğitmesi, Nefs-i Emmarenin Ölmesi; Nefs, Kalp ve Ruh-ı Mutmainenin Elde Edilmesi
41. Kitabın Sona Ermesi, Özür Dileme ve Sultana Dua.

Yukarıda belirtilen konular; bazı Kur'an-ı Kerim ayetleri, Hadis-i Kudsiler ve Hz. Muhammed (A.S.)'ın Hadis-i Şerifleriyle birlikte manzum olarak anlatılmıştır.

Eserde aruz vezninin şu kalıpları kullanılmıştır:

1. Fāilātün / fāilātün / fāilün
2. Fāilātün / fāilātün / fāilātün / fāilün
3. Mefāilün / feilātün / mefāilün / feilün
4. Mefülü / fāilātü / mefāilü / fāilün
5. Feilātün / mefāilün / feilün
6. Mefāilün / mefāilün / feülün
7. Feilātün / feilātün / feilātün / feilün

Eserin giriş kısmında adının Dakâyıku'l-Hakâyık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şair kitabına bu adı verdiğini şu beyitte söylemiştir:

Bu kitâbı hizmetinde itdükde yâd
Bes **DAKÂYIKU'L-HAKÂYIK** dindi ad (19b / 373)

Kitabın ilk sayfasında da “ **Kitâb-ı Dakâyıku'l-Hakâyık Bi't- Türkiyeti'l-Manzûme Min Kıbeli'n- Naşihati ve Siyeri'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-selâm**” ibaresi bulunmaktadır ki bu da eserin adının Dakâyıku'l-Hakâyık konduğunu ve bir siyer kitabı olduğunu göstermektedir.

Eser, oldukça düzgün bir hatla yazılmıştır. Günümüze kadar temiz ve silintisiz bir şekilde kalması, onun sonradan bir müstensih tarafından istinsah edilmiş olması ihtimalini ortaya koymaktadır.

Dakâyıku'l-Hakâyık hakkında eski ve yeni kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Sonuç

Dakâyıku'l-Hakâyık, XV. yüzyılda yaşamış olan Cefâyî tarafından Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış, kullanılan kelimelerin 1/7 si Türkçe, geri kalanı ise Arapça ve Farsça olan, manzum bir siyer kitabıdır. Söz varlığı bakımından 1/7 oranında Türkçe kelime ihtiva eden Eserde Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu da onun dönemin sonlarında yazıldığını gösterir.

KAYNAKLAR:

Hasan Çelebi Tezkiresi, Millet Kütüphanesi, Hekim Ali Paşa Nüshası, 602-340 yk. , 86a/ 86b.

Heşt Bihişt, Sehi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye/ 1503, 73a.

Kâmusu'l-alâm, Şemsettin Sami, İstanbul. 1308, cilt 3, sayfa 1822.

Meşâ'irü's-Şuarâ, Aşık Çelebi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2406-365 yk. , 77b/78a.

Türk Şairleri, Sadettin Nüzhet Ergun, cilt II, 1936, s. 915-916.